

“KUR’AN’IN TARİHSEL BİR HİTAP OLUŞ KEYFİYETİ” BAŞLIKLİ YAZI ÜZERİNE¹

Salim ÖĞÜT²

Elinizdeki yazı İslami İlimler Dergisi’nin ikinci sayısında yayınlanan Mustafa ÖZTÜRK’e ait “*Kur’an’ın Tarihsel Bir Hitap Oluşu Keyfiyeti*” başlıklı yazının eleştirisidir. Eleştiri yazımıza geçmeden önce konu üzerindeki düşüncelerini, gayet net, dürüst ve cesurca kaleme alan Doç. Dr. Mustafa ÖZTÜRK’e teşekkür etmek istiyorum. Zira bu konu hakkında çok yazı yazılmış olmasına rağmen, hep konunun etrafında dolaşılıyor, bir türlü esasa ilişkin hususlara girilemiyordu. Kur’an’ın bazı ayetleri tarihsel deniliyor, diğerleri bundan istisna tutuluyor gibi yapıyordu. Şimdi Mustafa Bey gayet cesur bir şekilde “*Kur’an’daki tarihselliğin şer’i ahkâmla sınırlı olduğunu da düşünmüyoruz. Kanaatimizce Kur’an -bazı temel mesajlar hariç- tamamen tarihseldir.*” diyerek konu ile ilgili düşüncelerini açıkça ortaya koymaktadır. Doğrusu işin burada da duracağımı düşünmüyoruz. Kanaatimize göre bu iş Kuran’ın tamamının tarihsel olduğu sonucuna varmak zorundadır. Çünkü işin tabiatı bunu gerektirmektedir. Bizi bu neticeye götüren de Öztürk’ün şu ifadeleridir: “*Hatta tüm peygamberlerin ortak mesajını teşkil eden tevhid inancına ilişkin bazı Kur’an ifadeleri dahi tarihsel unsurlar içermektedir. Keza, tarih-üstü bir inanç umdesi olduğunda şüphe bulunmayan ahiretle ilgili tasvirler de bütünüyle yerel ve tarihsel karakterlidir.*”

Ancak müellif, maalesef bu noktada obskürantist³ bir tavra bürünmeyi tercih etmiş ve meseleyi netleştirmekten kaçınmıştır. Zira “tevhid inancı” veya “ahiret inancı” gibi temel iman konularıyla ilgili olarak Kur’an’da gelen “tarihsel unsurlar”, bu iman esaslarını ve bu esasların yer aldığı Kelamullah’ı tarihsel kılar mı kılmaz mı meselesine hiç girmemiş ve böylelikle okuyucuyu karanlıkta bırakmıştır. Ayrıca “*tarih-üstü bir inanç umdesi olduğunda şüphe bulunmayan ahiret*” ifadesinin kaynağını tesbit etmek mümkün değildir. Hakikaten, iman esasları içinde neden sadece tevhid ve ahiret inançlarına böyle bir imtiyaz tanındığını merak etmekteyiz. Çünkü az ileride de geleceği

1 Bu makale, bir önceki sayıda yayınlanan “Kur’an’ın Tarihsel Bir Hitap oluş Keyfiyeti” başlıklı makale ile birlikte mütalaa edilmelidir.

2 Prof. Dr. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

3 muğlaklaştırıcı, müphemleştirici, karartıcı, üstünü örten (Alev Alathı).

üzere müellifin evresellik kriteri şöyledir: *“Tarihin tüm uğraklarında mevcut olan ve dolayısıyla her peygamberin mesajında ifadesini bulan temalar:”* Şayet tarihin tanıklık ettiği son iki asırdan bu yana geçen süreç ve içinde bulunduğumuz çağ da “tarihin uğrak yerleri”nden kabul edilecekse ve bu iki asırda gelişen pozitivist düşünce sebebiyle tevhid ve ahiret inançlarının nasıl algılandığı dikkate alınacak olursa, bu inançların evrenselliğinden söz etme imkânının kalıp kalmadığını, yeniden düşünmek gerektiği kanaatindeyiz.

Eleştiriyi yaparken kullandığımız yöntemle ilgili de birkaç söz söylemek istiyoruz. Aslında konuyu kendi içerisinde bazı bölümlere ayırıp bu bölümlere eleştiri yazmak mümkündür. Ancak biz yazarın eleştiri konusu yaptığımız metnin örgüsüne sadık kalmak istediğimiz için bunu yapmadık. Yazarın bizce değerlendirilebilecek her bir argümanına değinmeye çalıştık. Bu da yazının bir makale sınırlarının çok üstüne çıkmasına neden oldu. Dolayısıyla o metni bir kitap şeklinde yayınlamaya karar verdik ve bahis mevzuu kitaptan, elinizdeki makaleyi özetledik. Burada söylemek istediğimiz bir başka şey daha var, bizim amacımız metni değerlendirmek olduğu için yazarın şahsına yönelik; itham, tahkir ve tahfif ifadelerinden kaçınmaya çalıştık. Zira bizim kanaatimize göre asl olan fikirlerdir, kişiler değil.

Bu girişten sonra şimdi konumuza girebiliriz. Müellif’in Kur’an’ın tarihsel olmadığını söyleyenlerin kanaatlerinin Kur’an’ın açık nasları ile çeliştiğini beyan eden ifadeleri ile başlamak istiyoruz. Zira Sayın ÖZTÜRK *“Müslümanların kahir ekseriyetine göre Kur’an tüm insanlara ve tüm zamanlara gönderilmiş bir kitaptır. Bu itibarla her bakımdan evrensel ve tarih-üstüdür. Bizce bu yaygın ve yerleşik anlayış Kur’an’ın bazı sarih beyanlarına ters düşmesi sebebiyle en azından tartışmaya açıktır.”* dedikten sonra ilk olarak Kur’an’ın Arapça⁴ ve Arabi bir hüküm⁵ olduğu meselesine işaret etmiştir. Bunu yaparken maalesef basit bir kelime oyunu ile meseleyi hakiki mecrasından saptırmıştır. Evet, Kur’an’ın “Arapça” olduğunu söylerken, hükmün “Arabi” olduğunu söylemeyi tercih etmiştir. Makalesinde oldukça öztürkçeci bir dil kullanan müellif acaba hangi sâikle “Arabi” demeyi, “Arapça” demeye tercih etmiştir, anlayamadık. Kanaatimize Arapça deseydi, maksat hasıl olmayacaktı. Çünkü nisbet yâ’sı ile söylenmesi halinde “Araplara has hüküm” manasının çıkması daha kuvvetle muhtemel gözükmekteydi ki asıl maksat da bu mananın tezahür etmesini sağlamaktı.

Ayrıca “Arapça Hüküm”ün ne anlama geldiğini hiç kimse anlamayacaktı ve belki bir iki meraklı çıkıp kaynaklara gidecek ve orada “Arapça hü-

4 Yusuf suresi, 12/2.

5 Ra’d suresi, 13/37.

küm"den kastedilen mana ile ilgili olarak şu açıklamaların yapıldığını görecektir: "Allah Teala 'Ya Muhammed! Sana Kitabı indirdiğimiz ve bazı grupların O'nu inkâr ettiği gibi, hüküm ve dini de Arap dili ile indirdik.' Buyurmuştur. Bunu Arapça olarak belirtmesi ve öyle nitelemesi Hz. Muhammed'e (s.a.v.) indirilmesi, O'nun da Arap olması sebebiyledir. Din O'na nisbet edilmiştir; çünkü O'na inzal edilmiştir."⁶ Kurtubi ise bu yorumu aynen naklettikten sonra şu bilgiyi eklemiştir: "Arapça Hüküm ile bütün Kur'an'ı irade buyurmuştur. Çünkü O, hak ile batılın arasını ayırt eder ve hüküm verir."⁷ Ayrıca ayetin devamındaki: "*Ve işte biz onu, Arapça bir hüküm (hikmet gereğince hükmeden bir Kitab) olarak indirdik. Eğer sana gelen bu ilimden sonra onların keyiflerine uyarasan, artık seni Allah'tan kurtaracak ne bir veli ne de koruyucu olmaz.*"⁸ Beyan-ı ilahisi, görmek isteyen hiçbir göz için istifhama meydan vermeyecek kadar büyük bir sarahat taşımaktadır. "...Eğer sana gelen bu ilimden sonra onların keyiflerine uyarasan, artık seni Allah'tan kurtaracak ne bir veli ne de koruyucu olmaz." Bu ayet-i kerimede keyiflerine uyulmasından menedilen kimselerin, o günkü Arap toplumundan başkası olması ihtimalinden söz edilebilir mi?

Sonra bu vadideki uyarılar sadece bu ayetten ibaret de değildir. Daha başka ayetlerde de aynı minval üzere şiddetli ikazlar mevcuttur. Mesela: "*Eğer hak, onların keyiflerine uysaydı, gökler, yer ve bunların içinde bulunan kimseler bozular, giderdi. Biz onlara Zikir'lerini getirdik fakat onlar, Zikirlerinden yüz çeviriyorlar.*"⁹ "*Ey Muhammed! İşte bunun için insanları tevhide davet et ve sana emredildiği gibi dosdoğru ol. Onların keyiflerine uyma ve de ki: "Ben Allah'ın kitaptan indirdiğine inandım ve bana aranızda adaleti gerçekleştirmem emredildi. Allah bizim de rabbimiz sizin de Rabbinizdir. Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız da size aittir. Sizinle bizim aramızda hiçbir tartışmaya yer yoktur. Allah hepimizi biraraya toplayacaktır. Dönüş yalnız O'nadır.*"¹⁰ Ayrıca Bakara suresi, 120 ve 145, Maide suresi, 48-49, Kasas suresi 50. ayetleri de bu konuda son derece açık beyanlar içermektedir.

Diğer taraftan Kur'an'ın Arapça olmasının, O'nun evrenselliğine engel olarak görülmesindeki alakayı kestiremediğimizi de açıkça itiraf edelim. Yani "dil" bir metnin evrenselliğine engel midir? Şayet böyle ise, neyi tartışıyoruz ki? Bu mesele burada bitmiş veya hallolmuş sayılmaz mı? Tabii bu duruma göre artık evrensel(c)lik tezinden söz etmek imkânı da kalmamıştır.

6 Taberi, Tefsir, XIII, 164-165.

7 Kurtubi, IX, 327.

8 Ra'd suresi, 13/37.

9 Mü'minün suresi, 23/71.

10 Şûra suresi, 42/15.

Acaba müellife göre mutlak anlamda “dil” değil de “Arap Dili” mi problem teşkil etmektedir. Bu durumda acaba “Hangi dilde nazil olsaydı evrenselliğine hanel gelmezdi?” Diğer taraftan şu hususu da merak etmekteyiz: Evrensel bile olsa, bir mesajın belli bir kavme gelmesinden başka bir yol var mıdır? Dolayısıyla bu mesajın onlar üzerinden bütün insanlığa teşmil edilmesinden başka bir çare var mıdır? Tarihselci akademisyenler acaba hangi yolla bu mesaja ulaşırsalardı, evrenselliğine itiraz etmeyeceklerdi, açıklarlar mı?

Arapçalığına gelince, öncelikle muhatap alınan o “belli kavmin” dili ile gelmesinden daha tabii ne olabilir? Zaten daha önceki ilahi mesajlar da hep bu nitelikte değiller miydi? Nitekim Allah Teala: *“Ve biz her gönderdiğimiz peygamberi, ancak bulunduğu kavminin diliyle gönderdik ki, onlara iyice açıklasın.”*¹¹ Buyurmaz mı? Acaba bu hususta yapılan itiraz hangi noktadır? Doğrusu tavihe muhtaç bir meseledir.

Müellif devam ediyor: *“Kur’an’ın... Hz. Peygamber’e genelde Arap topluluğunu özelde de Kureyş kabilesini, diğer bir deyişle Mekke ve çevresinde yaşayan müşrik Arapları uyarması için gönderildiği belirtilmektedir.”* Bu iddiasını isbat için dayandığı kaynak ise En’am suresi’nin 92. ayetidir. Geliniz bu ayet-i kerimenin mealini ve tefsirinde söylenenleri, hem de müellifin itibar ettiği ve kaynak olarak gösterdiği tefsirlerde beyan edilenleri birlikte görelim: *“Bu Kitab (Kur’an), kendinden önceki kitablara tasdik eden, şehirler anası (Mekke) halkını ve çevresindeki bütün insanlığı uyarman için indirdiğimiz mübarek bir kitaptır.”*¹²

Öncelikle belirtelim ki bu ayet-i kerimede Mekke adı geçmemekte, onun yerine Ümmül-Qurâ denilmektedir. Bu kullanımın önemi büyüktür. Çünkü Ümmül-Qurâ “şehirlerin anası” veya “Bütün Kentlerin atası” anlamına gelmektedir. Bu duruma göre ayet-i kerimede geçen “onun çevresi” tabii olarak bütün bir dünya, dolayısıyla bütün bir insanlık olmaktadır. Nitekim Taberi¹³ “O’nun çevresi”ni yorumlarken “doğudan batıya kadar” ifadesini kullanmakta, ayrıca İbn Abbas’ın da sözkonusu “çevre”yi “Bütün bir yeryüzü” olarak tefsir ettiğini nakletmektedir.¹⁴

Müellifin dayandığı ikinci ayet ise Şûra suresinin 7. ayetidir ve o ayet-i kerimede ‘de Mekke kelimesi geçmemekte, O’nun yerine yine Ümmül-Qura (:Şehirlerin anası) ifadesi kullanılmaktadır. Dolayısıyla bir önceki ayet-i kerime için söylenenler burada da geçerlidir.

11 İbrahim, 14/4.

12 Bu meal Elmalılı Hamdi Efendi’ye aittir.

13 Müellif bu makalesinde bu müfessire itibar etmiş ve O’na atıflarda bulunmuştur.

14 Taberi, VII, 271.

Müellifin bu yaklaşımı, yani "Ümmü'l-Qura"yı "Mekke" olarak çevirmesi, yanlış bir tasarruftur. Kur'an-ı Kerim'de geçen ismi ketmetmesi, onun yerine başka bir isimlendirmeye gitmesi, ciddi bir tahriftir.

Müellif devam ediyor: "*Kur'an'ın nüzul gayesine ilişkin yerellik-bölgesellik olgusu İzzet Derveze ve Süleyman Ateş gibi çağdaş bazı müfessirlerce de dile getirilmiştir. Mesela Ateş, Hac suresi 22/78. ayet münasebetiyle Hz. Peygamber'in ilk hedefinin kendi kavmini Müslüman yapmak olduğunu, dolayısıyla "Ey insanlar!" şeklindeki Kur'an hitaplarının "Ey Araplar!" şeklinde anlaşılması gerektiğini söyler.*"

Öncelikle şu "çağdaş müfessirler" deyimini üzerinde biraz duralım. Müellifin bundan kastının "bu çağda yaşayan müfessirler" olmadığı açıktır. Çünkü bu çağda tefsir yazıp da bu kanaati paylaşmayan başka müfessirlerin bulunduğu, en iyi bilecek olan bizzat kendisidir.

Peki, o halde bu "çağdaş müfessirler" deyimiyile kimler kastedilmektedir? Malumdur ki karanlık, muğlak, kapalı kavramların başında bu "çağdaşlık" kavramı gelmektedir. Bu kavramın karanlık oluşu, bu kavrama bağlı olarak üretilen nitelermeleri da aynı ölçüde kapalı ve karanlık kılmaktadır. Günümüzde daha çok, "evrensel değer" miti çerçevesinde şekillenen bu kavram, hakikatte "din karşıtı" her türlü tutum ve tavrı temsil etmektedir. Çünkü bu kavramı kullananlar aydınlanmacılığı bayraklaştıran kimselerdir ve onların en önemli ilkesi de akli, vahyin kılavuzluğundan kurtarmak ve sadece onun rehberliğinde yürümektir.

Ayrıca Süleyman Ateş'in "ilk hedef" kaydını görmezden gelmek de ilmi dikkate yakışmayan bir tavidir. Bu kayıt önemlidir; çünkü buna göre Süleyman Ateş'in koyduğu bu kayıttan, "müteakip hedef" in "insanlığın tamamı" olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in ilk hedefi kendi kavmini Müslüman yapmak, müteakip hedefi de bütün insanlığı İslam'a çağırmaktır. Mezkur müfessirin söylediği hakikat budur.

Zaten Süleyman Ateş de Âraf suresinin 158. ayetinin tefsirinde bu hususu açık açık belirtmiş ve: "O'nun risaleti dil bakımından Araplaradır. Önce kendi kavminin anlaması için İlahi vahiy O'na inmiştir. Ama risaletinin niteliği geneldir. Bütün insanlığa yöneliktir."¹⁵ demiştir.

Ayrıca "*De ki; ey insanlar! Ben sizin hepinize Allah'ın resulüyüm.*"¹⁶ Ayeti kerimesinin tefsirinde de şunları söylemektedir: "Bu ayette Hz. Muham-

15 Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, III, 400.

16 Araf, 7/158.

med'in, yalnız Araplar'a değil, bütün insanlara Allah'ın elçisi olduğu vurgulanmakta, felaha ermek için O'na uyulması emredilmektedir. Hz. Muhammed'in bütün insanlığa gönderilmiş Allah elçisi olduğunu bildiren bu ayet Mekke'de inmiştir. O halde bazı müsteşriklerin iddia ettikleri gibi Hz. Muhammed Aleyhisselam, ancak hayatının son yıllarında değil, peygamberliğinin daha başlangıcında, risaletinin bütün insanlığa yönelik olduğunu ilan etmiş, Mekke devrinde inen ayetler O'na, bütün insanlığın peygamberi olduğunu bildirmiştir."¹⁷ Doğrusu müellifin burada daha titiz davranıp tam alıntıda bulunmasını beklerdik.

Bu bahsi kapatırken müellifin "çağdaş müfessir" olarak takdim ettiği İzzet Derze'yi, iddiasına kaynak göstermesinin isabetli olmadığına da işaret etmek gerekir. Çünkü Derze Araf suresinin 156 ve 157. ayetlerinin tefsirinde aynen şunları söylemektedir:

"Bu ayetlerin erken nazil olması, Muhammedi risaletin başından beri bütün insanlara ve halklara şamil bir risalet olduğuna delildir. Özellikle Araplara yöneltilen bazı ayetleri delil göstererek bunun aksini iddia edenlere bir cevaptır. Bu iddia sahipleri Araplara yönelik ayetlerin üslupları, davet ve hitap şartlarının gerektirdiği özellik ve hikmetin bilincinde değillerdir. Bunu yeri geldiğinde açıklayacağız."¹⁸

Müellifin Derze'ye isnatları da fevkalade itinasız bir dille yapılmış, bu yüzden de maksadını fersah fersah aşan noktalara savrulmuştur. Yukarıda da belirttiğimiz üzere Derze'nin söyledikleri sadece ve sadece "Araplara yönelik ayetlerin üslupları, davet ve hitap şartlarının gerektirdiği özellik ve hikmeti" açıklamaya yöneliktir. Dolayısıyla Derze, iddia edilenin aksine, müellifle aynı paralelde düşünmemektedir. Bunun kanıtı da aşağıdaki ifadeleridir.

"İslam ümmetinin "orta ümmet" olma özelliği, adaleti gözeticiliği, fazileti, insanlığa örnek oluşturacak bir adil yönetim merkezi konumunda oluşu, İslam mesajının esasını oluşturan temellere, prensiplere, stratejilere ve direktiflere dayanmaktadır. Bu özelliğiyle İslam, çeşitli dinlerin Allah inancıyla bağlantılı olarak yaşadığı sorunları, açmazları, ihtilafları ve çelişkileri çözüme kavuşturmuştur. İnsanlığın önüne geniş ufuklar açmıştır. Hiçbir şey insanı hak, adalet, sınırları içinde, günahattan, hayâsızlıktan ve münkerden uzak bir şekilde hareket etmekten alıkoyamaz hale gelmiştir. Bu özelliğiyle İslam, insanı, eşyanın tabiatı ile evrensel kozmik sistem ile ifrat ve tefritten, aşırılıktan uzak, akıl ve mantığın gerekleri ile buluşturmuş, uzlaştırmıştır. Bu özelliğiyle İslam bütün zamanlara ve mekânlara uygundur. Evrenselliğe ve ölüm-

17 Süleyman Ateş, *Tefsir*, III, 400.

18 M. İzzet Derze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, İstanbul 1998, I, 481.

süzlüğe adaydır. Birçok ayette İslam'ın bu niteliğine işaret edilmiştir. Bunlardan biri de Fetih suresindeki şu ayettir: "O, Elçisini hidâyet ve hak dinle gönderdi ki, o(hak di)ni, bütün dinlere üstün kılsın. Şâhid olarak Alah yeter."¹⁹²⁰

Müellif devam ediyor: "Kısaca söylemek gerekirse Kur'an nazil olduğu vasatta evrensellik iddiasında bulunmamaktadır. Bu noktada Sebe 34/28. ayetteki kâffeten li'n-nâs ibaresine istinaden Hz. Peygamber'in tüm insanlara gönderildiği söylenebilir. Fakat bu bir yorumdur.

Cümle cümle gidelim ve ilk cümleyi irdelemeye çalışalım: "Kısaca söylemek gerekirse Kur'an nazil olduğu vasatta evrensellik iddiasında bulunmamaktadır."

Doğrusu son derece şaşırtıcı, bir o kadar da kışkırtıcı bir iddia... Nereden ve hangi yöntemler kullanılarak böyle bir sonuca varıldı, kestiremiyoruz. Halbuki aynı Kitab'a, yani Kur'an-ı Kerim'e biz baktığımız zaman, ister nüzul sırasına göre, isterse Mushafta yer alış sırasına göre baktığımız zaman, her ayetinde ayrı bir evrensellik görmekteyiz.

Mesela nüzul sırasına göre ele aldığımızda ilk inen ayetlerin 'Alak suresinin ilk beş ayeti olduğunda hiçbir şüphe yoktur. Geliniz bu beş ayeti birlikte okuyalım ve üzerinde düşünelim:

"Yaratan Rabbinin adıyla oku!
O, insanı bir alekadan (embriyodan) yarattı.
Oku, Rabbin en büyük kerem sâhibidir.
O ki kalemle (yazmayı) öğretti.
İnsana bilmediği şeyleri öğretti."²¹

Bu ilk ayetlerden bir tez çıkarmaya çalışsak bu tez evrenselciliğe mi daha yakın durur, yoksa tarihselciliğe mi? "O, insanı bir alekadan (embriyodan) yarattı." ve "İnsana bilmediği şeyleri öğretti" derken, bütün bir nev-i beşer mi, yoksa sadece Kureyş kabilesi mi kastedilmiştir? Alekadan yaratılan ve O'nun öğretmesine mazhar olan yalnızca Kureyş kabilesi midir?

Bütün bunlardan sonra müellifin: "Kısaca söylemek gerekirse Kur'an nazil olduğu vasatta evrensellik iddiasında bulunmamaktadır." İddiasının tarihi, ilmi, dini, Kur'anî ve akli geçerlilik ve tutarlılık skalası ne olabilir? Erbabı aklın idrakine havale ediyoruz.

Hele bir de: "Bu noktada Sebe 34/28. ayetteki kâffeten li'n-nâs ibaresine istinaden Hz. Peygamber'in tüm insanlara gönderildiği söylenebilir. Fakat bu

19 Fetih, 48/28.

20 Derveze, V, 146-147.

21 Alak, 96/1-5

bir yorumdur.” Tesbiti yok mu, gerçekten büyük bir pişkinlik örneği gibi gözükmektedir. Allah’ın açık-seçik ifadesini ve ibaresini “yorum” olarak sunmak, kendi yorumunu O’nun sarih ifadesinin üzerine çıkarmak ve öylece takdim etmek, herkesin cesaret edebileceği bir konu değildir.

Konunun daha iyi anlaşılması için müellifin işaret ettiği ayet-i kerimenin mealini kaydedelim: *“Biz seni ancak bütün insanlara bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bilmezler.”*²²

Bütün meallerde bu ayetin Türkçe karşılığı böyle verilmektedir.

Gelelim müellifin kafa karıştırmak için söylediği: *“Zira klasik tefsirlerde mezkûr ibareye dair iki yorum mevcuttur. Bizce daha makul olan diğer yorum göre kâffe kelimesi ilgili ayette “engel olmak, alıkoymak” anlamında kullanılmıştır. Buna göre ibarenin aslı kâffen li’n-nâs’tır. Kelimenin sonundaki ta harfi mübalağa içindir.”*²³ Sözü özü, ve-mâ erselnâke illâ kâffeten li’n-nâs ibaresi Hz. Peygamber’in Mekke ve havalisindeki insanları şirk ve inkârcılıktan vazgeçirmek maksadıyla gönderildiğini ifade eder.” Şeklindeki değerlendirmesinin aslına ve hakikatine...

Her şeyden önce müellifin belirttiği “iki yorum”dan maksat, müellifin ima ve işaret yoluyla söylemeye çalıştığı şey değildir. Zira onun söylemek istediği şey, sanki bu yorumlardan birine göre, bu ayetin şümülünün “bütün insanlık” yerine “Mekke şehri ve çevresi” ile sınırlı olduğunu belirtmektir. Bu iddia tamamen müellifin vehminden ibarettir. Böyle bir iddiayı müellife gelinceye kadar herhangi bir kimsenin dile getirdiğini bilmiyoruz. Hele hele kendisinin kaynak diye gösterdiği Kurtubi tefsirinde ise hiç mevcut değildir.

Öncelikle Kurtubi tefsirinde ne söylendiğine bakalım:

“Allah Teala’nın *“Biz seni ancak bütün insanlara bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bilmezler.”* Sözünde takdim-tehir vardır; buna göre asıl mana: ‘Biz seni insanların tamamına, yani hepsine gönderdik’ demektir. Zeccâc şöyle söyler: Yani, ‘biz seni insanların tamamına tebliğ ve uyarıda bulunman için gönderdik.’ Kur’an’da geçen Kâffe kelimesi, Câmi’:(toplayan, bir araya getiren) manasındadır.

Bu konuda şöyle de denilmiştir: Ayetin manası Kâffen li’n-nâs’idir.- Bunun manası ise:- ‘Sen onları üzerinde buldukları küfürden men eder ve İslam’a davet edersin.’ Kelimenin sonundaki Hâ harfi mübalağa içindir.”²⁴

22 Sebe’, 34/28.

23 Kurtubî, *el-Câmi’*, XIV. 192.

24 Kurtubî, XIV, 300.

Öncelikle belirtelim ki, klasik kaynakların dil ve üslubuna aşına olanlar bilirler ki, bu eserlerde "Kıyle/denilir" ki lafzıyla belirtilen görüşler pek muteber sayılmazlar. Hatta Türkçemizde bu tür görüşlere "kıl kavli" denilerek adem-i itibarlarına işaret edilmektedir.

Diğer taraftan bu zayıf görüşte bile, ayet-i kerimenin manasını "bütün insanlar" olmaktan çıkarıp "Mekke halkı" veya "Kureyş Kabilesi"ne indirgeyecek bir yaklaşım mevcut değildir. O görüşün sahibi de diğerleri gibi ve ayetin sarih beyanında belirtildiği gibi –ve müellifin de naklettiği gibi- "li'n-nâsi" demektedir ki, bunun anlamı: "insanlar" olmaktadır. Yani hiçbir durumda bu ayet, "bütün insanlar"ı ihata etmek manasından uzak tutulmamıştır. "Kıl" kavlinin sahibi veya sahipleri de zaten bunu söylemiş değillerdir. Bu iddiayı ortaya atan, sadece müelliftir. Bu durumda müellifin: "Sözün özü, *ve-mâ erselnâke illâ kâffeten li'n-nâs* ibaresi Hz. Peygamber'in Mekke ve havalisindeki insanları şirk ve inkârcılıktan vazgeçirmek maksadıyla gönderildiğini ifade eder." Tesbiti, ne aklî, ne de naklî hiçbir delile dayanmamaktadır. Ne klasik, ne modern hiçbir muteber görüş tarafından desteklenmemektedir. Muteber olmayan görüşler tarafından bile desteklendiğini görmedik. Tamamen indî bir yaklaşımdır. "*De ki; ey insanlar! Ben sizin hepinize Allah'ın resulüyüm. O Allah ki, göklerin ve yerin bütün mülkü O'nundur. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Öldüren de, dirilten de O'dur. Bundan dolayı gelin, Allah'a ve resulüne iman edin. Allah'a ve Allah'ın bütün kelâmına iman etmiş bulunan o ümmî peygambere, evet ona uyun ki, hidayete erebilesiniz.*"²⁵ Ayet-i kerimesi bunun ne denli indî bir yaklaşım olduğunu ortaya koymaya kâfidir.

Bu münasebetle belirtelim ki bizler Hz. Muhammed'in (s.a.v), değil yalnız insanların tamamına elçi olarak gönderildiğine, bütün âlemlere rahmet olarak gönderildiğine iman ederiz. Daha doğrusu iman etmek zorundayız. Çünkü Allah Teala. "*(Ey Muhammed!) biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.*"²⁶ Buyurmuştur. Bu kadar sarih bir nassı dikkate almamak, ya da indî yorumlarla hakiki manasını çarpıtmak mümkün mü?

Diğer taraftan, sözkonusu âlem'den kastın sadece insanlık âlemi olmadığına, bunun yanı sıra cinler âlemine de elçi olarak gönderildiğine iman ederiz, daha doğrusu iman etmek zorundayız. Çünkü bu konudaki ayetler de hiçbir teville meydan vermeyecek kadar açık-seçik beyanlardır:

"(Resûlüm!) De ki: Cinlerden bir topluluğun (benim okuduğum Kur'an'ı) dinleyip de şöyle söyledikleri bana vahiyolunmuştur: Gerçekten biz, hârikulâde güzel bir Kur'an dinledik.

25 Araf, 7/158.

26 Enbiya, 21/107.

*Doğru yola iletiyor, ona iman ettik. (Artık) kimseyi Rabbimize asla ortak koşmaya-
cağız.*

Hakikat şu ki, Rabbimizin şâmi çok yücedir. O, ne eş ne de çocuk edinmiştir.

*Doğrusu bizim beyinsiz olanımız (iblis veya azgın cinler), Allah hakkında pek aşırı
yalanlar uyduruyormuş.*

*Halbuki biz, gerek insanlar gerekse cinler Allah hakkında asla yalan söylemezler,
sanmıştık.²⁷*

Kur'an-ı Kerim'de müstakil bir sure olarak yer alan ve o âleme dair bilgi-
ler ihtiva eden bu surenin nüzulüne sebep olan tarihi hadise kaynaklarımız-
da bütün açıklığıyla yer almakta²⁸, ayrıca bu hadisenin cereyan ettiği mekân-
da da, o hadisenin hatırasını canlı tutmak için bir de mescid inşa edilmiş bu-
lunmaktadır.

Aynı koyuya yani; "Sözün özü, *ve-mâ erselnâke illâ kâffeten li'n-nâs iba-
resi Hz. Peygamber'in Mekke ve havalisindeki insanları şirk ve inkârcılıktan
vazgeçirmek maksadıyla gönderildiğini ifade eder.*" Meselesine bir daha dö-
nüp, bir de şu açıdan sorgulayalım:

Müellifin bu iddiasına göre Hz. Peygamber'in risalet görevi Mekke ve ha-
valisindeki insanları şirk ve inkârcılıktan vaz geçirmektir.

Peki, bu durumda şu soruların cevaplanması gerekmez mi?

Mekke'nin havalisinin sınırları nereye kadardır? Mesela Tâif ve Yesrib
(Medine) şehirleri bu sınırlara dâhil midir? Yoksa sadece Mekke'nin kenar
mahalleleri ile mi sınırlıdır?

Mekke'nin havalisinin sınırları dışında kalan insanlar o dönemde şirk ve
inkâr içinde değiller miydi?

Şayet onlar da şirk ve inkâr içindelerse onların da bu hususta uyarılma-
ları ve saplandıkları şirk ve inkâr batağından kurtulmaları gerekmiyor muy-
du?

Yoksa onlara, geçmiş kavimlerde olduğu gibi, kendi içlerinden başka pey-
gamberler mi gönderilmişti?

Hz. Peygamber'in risalet görevinin hudutlarını Mekke ve çevresi ile sınır-
landırmanın pratikte ne gibi yararları vardır?

Bu tür bir sınırlamanın ortaya çıkarabileceği ve bir kısmına yukarıda işa-
ret ettiğimiz bazı pratik mahzurlar nasıl bertaraf edilebilir?

27 Cin, 1/1-5.

28 Bu sure ile ilgili olarak bkz. Emin Işık, "Cin Suresi", *DİA*, VIII; 10-11.

Müellif devam ediyor. *"Kur'an'ın Arapça olarak inzal ediliş nedeni akletme, dolayısıyla düşünme ve anlamadır."* Evet, tastamam böyledir ve işte bu yüzden bu Kitab evrenseldir. Çünkü müellifin de işaret ettiği "akletme, düşünme ve anlama" eylemleri evrenseldir. Bu eylemler sadece Mekke ve havalisindeki insanlara has değildir. Allah'ın insan ve cin olarak yarattığı ve bazılarının "akıl sahibi varlıklar" diye tasnif ettiği bütün canlılara şamil bir hususiyettir.

Sözün gelip dayandığı bu noktada müellif çok önemli ve çok gerekli bir hususa temas etmekte ve şöyle demektedir:

"Bu noktada tarihsel ve tarih-üstü ayırımına ilişkin bir tavzihte de bulunmak gerekir. Çünkü böyle bir kategorik ayırımın hangi ölçüte dayanarak ihdas edildiği sorulabilir. Bizce bu konudaki temel ölçüt şudur: Tarihin tüm uğraklarında mevcut olan ve dolayısıyla her peygamberin mesajında ifadesini bulan temalar tarih-üstüdür. Nitekim birçok peygamberin mücadelesinden söz edildiği Şuarâ suresinde de görüleceği üzere bu temaların başında Allah'ın uluhiyet ve rububiyette mutlak birliği inancı gelir. Diğer bir tarih-üstü tema da öte dünya inancıdır."

Evet, bu konuya ilgi duyan ve yararlı bir açılım getirmek isteyen herkesin sorması ve cevaplaması gereken önemli bir soru ile karşı karşıyayız. Aslında meselenin esasını da bu soru ve ona verilecek cevap teşkil etmektedir. Ancak müellif daha önce söyledikleriyle kendini zora sokmuştur.

Nasıl mı?

Buraya kadar söylediklerinin özeti sayılacak aşağıdaki ifadesi, bu konuda yeterince açıktır sanırım: *"Kur'an'ın Arabiliği salt lisana ilişkin bir niteleme değil, lisani kendisinden bağımsız sayamayacağımız kültür ve zihniyeti de kapsayan bir nitelemedir. Çünkü her dil belli bir toplumu yansıtır. Diğer bir deyişle, bir toplumun yaşam tarzı, gelenekleri, dünya görüşü, inançları, bilim, teknik ve sanata katkıları o toplumun diline yansır."*

Şimdi dilin böyle bir hususiyeti varsa ve sizin bir takım evrensel mesajlar bulunduğunu söylediğiniz o Kitab'da bu dil ile gelmişse işiniz zor demektir. Çünkü bu yaklaşımınız, sizin zihninizin şu konuda henüz bir karara varamadığını göstermektedir:

Bir meselenin evrenselliğini tesbit etmek için, o mesajın geldiği dil ve sosyo-kültürel çevre mi önemli, yoksa mesajın bizatihi kendisi mi önemlidir? Bu soruyu tam olarak tartışmadan evrenselliğin ölçütü konulmuş olmaz.

Nitekim müellife göre Arap dili ile gönderilen bir Kitab ile de beyan edilmiş olsa *"Allah'ın uluhiyet ve rububiyette mutlak birliği inancı ile öte dünya inan-*

cı tarih-üstü temalardır.” Demek ki burada aslolan, temanın kendisi imiş ve bu tema hangi dil ile ifade edilmiş olursa olsun ve hangi tarihi ve beşerî çevrede dile getirilmiş bulunursa bulunsun, sonuç değişmezmiş.

Peki, bir inancı tarih-üstü kılan nitelik ne imiş, müellif onu da açıklamaktadır:

“Tarihin tüm uğraklarında mevcut olmak ve dolayısıyla her peygamberin mesajında ifadesini bulmak...”

Evet, bu cümlede “tarihin tüm uğraklarında mevcut olmak” ve “her peygamberin mesajında ifadesini bulmak”, tarih-üstülüğün ölçütü olarak sunulmaktadır.

Ölçüt diye sunulan bu ifadenin kendisi başlıbaşına problemlidir. Çünkü “tarihin tüm uğrakları”ndan hangi çerçevenin kastedildiği açıklanmamıştır. Mesela “modern çağ” da, tarihin uğraklarından biri sayılır mı? Yani bir inancın, düşüncenin veya eylemin evrensel sayılabilmesi için bu çağda da muteber olması şart mıdır? Ayrıca yeryüzündeki bütün toplumlar tarafından dikkate alınmış olması gibi bir mecburiyetten söz edilebilir mi?

Bütün bu sorular sorulmamış ve cevapları verilmemiştir. Ancak “tarih” gibi çok iddialı bir kelime kullanılmak suretiyle, aslında zamana delalet eden bu kelimenin iması ile mekân da kastedilmiş ve yeryüzünün tamamına işaret edilmek istenmiştir. Bu suretle sanki “bütün zamanlar ve bütün bölgeler”, “tarihin uğrak yeri” ifadesinin şümulu içinde gösterilmek istenmiştir. Şayet bu tahminimiz doğru ise müellif bilmelidir ki, başta “tevhid” inancı olmak üzere tarihin hiçbir devrinde, hiçbir evrensel değer, evrensel inanç, evrensel düşünce, evrensel davranıştan söz etmek mümkün değildir. Çünkü tarih boyunca tek bir inanç veya yaşayıştan bahsetmek hiçbir zaman söz konusu olmamıştır.

Ayrıca “her peygamber” ifadesi de problemliliği gözükmemektedir. Çünkü bir mesaj Hz. Muhammed’in (s.a.v) mesajında bulunur da diğer peygamberlerin mesajında bulunmazsa ne olacaktır? Bir başka deyişle Kur’an-ı Kerim’de beyan edilen hakikatler, diğer kutsal metinlerde bulunmadığı sürece tarih-dışı mı sayılacaklardır?

Bu sorular dikkatli bir üslupla cevaplanmadığı sürece “ölçüt” diye belirtilen cümle muğlak kalmaya devam edecektir.

Müellif devam ediyor: *“Kur’an’daki tarihselliğin diğer bir şekli de ahiretle ilgili ayetlerde karşımıza çıkmaktadır... Bununla birlikte Kur’an’ın cennet ve cehennemle ilgili tasvirleri yerel ve tarihseldir.”*

Bu ifadeden nasıl bir pratik sonuç çıkarmalıyız? Acaba şöyle bir sonuç çıkarırsak müellife haksızlık mı etmiş oluruz?

Ahiret vardır, ama onunla ilgili olarak Kur'an'da gelen bilgiler Arap toplumunun tehayyül ve tasavvurlarına dayalı olduğu için evrensellik açısından güvenilir ve sağlıklı bilgiler değildir; dolayısıyla itimada şayan görülemezler. Bir diğer ifade ile bu bilgiler Arap toplumunun ihtiyaç, beklenti ve idrak seviyesini göstermekten başka bir değer ifade etmez. Dolayısıyla, onlar için bir anlam ifade etse de diğer insanlar için bir anlam ifade etmez.

Şayet bu böyleyse biz ahirete dair sağlıklı bilgilere nereden ulaşacağız. Yoksa ulaşmamız gerekmez mi? Bu bilgilere sahip olmadan da yalın bir imanla yetinebilir miyiz? Ya da yetinmek zorunda mıyız? Yani bu imanın içini nasıl dolduracağız ki bu inanç bizim hayatımızda işlevsel hale gelsin, Ahiret hayatını göz önünde tutarak yaşayalım ve bir takım hukuk ve ahlak dışlıklardan uzak duralım. Çünkü ahiret hayatında bunun hesabını vermenin kaçınılmaz olduğunu bilelim. "Hesap"tan sonra başımıza neler geleceğini hakkında bilelim ki ayağımızı denk atalım.

Acaba müellifin ve onun düşüncesini paylaşılanların evrensel/tarih-üstü bir cennet ve cehennem tasvirinin nasıl olabileceği konusunda herhangi bir düşünceleri ve teklifleri var mıdır? Hangi figürlerin kullanılması halinde evrensel bir ahiret tasavvuru ortaya çıkar. Yoksa bu inancın evrensel bir anlamı ve ifade biçimi imkânsız mıdır?

Tabi bu sorumuz, müellifin bir yönüyle evrensel saydığı ama diğer yönüyle tarih-dışı kabul ettiği bütün meseleler için geçerlidir. Ayrıca bu tasvirlerin tarih-dışı/yerel/tarihsel olduğunu söylememizin ve insanları bu düşünceye ikna etmememizin biz müminlere ve bu dine inanmaya davet etmek istediğimiz insanlara sağlayacağı kazanç ne olacaktır?

Diğer taraftan müellif, hangi hikmete binaen olduğunu anlayamadığımız ve çözemediğimiz bir sebeple, cennete ve cehenneme ait tasvirlerin tarih-dışı olduğunu söylerken bunun da gerekçelerini sıralarken, Cehennem'e ait tarih-dışılık konusuna hiç girmemiş ve gerekçelerinden hiç söz etmemiştir. Ne cehennem ayetlerini ardı ardına dizerek oradaki tasvirlerden bahsetmiş, ne bu tasvirlerin cenneti tasvir eden ayetler gibi tarih-dışı olduğundan söz etmiş ve tabii ne de bu cehennem ayetlerinin o günkü Arapların hangi alandaki motivasyon eksikliklerini gidermek maksadıyla böyle şekillendiğini açıklamıştır.

Diğer taraftan şunu da merak etmekteyiz: Şayet bu bilgiler tarihsel ise, yani bizi ilgilendirmeyen, bize hitap etmeyen, dolayısıyla bizim de kaale almamız gerekmeyen bilgiler cinsinden iseler, o halde bunlar bize neden verilmiş

olabilir? Yani bizler bu bilgilere niçin muhatap kıldık? “Hiç yaratan bilmez mi? O, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır.”²⁹ Evet, yarattığı kulun nelere ihtiyacı olduğunu en iyi bilen, onu yaratan olduğu inancı, sanyorum müellif ve onun gibi düşünenler tarafından da tarih-üstü bir inanç olarak kabul edilebilir. Bu açıdan bakıldığı zaman, başta ahiret ile ilgili bilgiler olmak üzere, hayatımızı ilgilendiren ve düzenleyen bu bilgiler niçin bize verilmiş olabilir acaba?

Efendim, o bilgiler doğrudan muhatapları içindi, nitekim “Kur’an’ın doğrudan muhatapları Hz. Peygamber devrindeki Araplardır.” Denilecek olursa, orada da bir takım problemlerle karşı karşıya kalmaktayız.

Bu problemin çözümü için öncelikle “Kur’an hitabına dolaylı muhatap olmak” ifadesinden kastedilen mananın da açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Bununla anlatılmak istenen temanın ne olduğunun net bir biçimde ortaya konulması gerekir. Yani emirler, nehiyeler ve bilcümle müeyyideler konusunda, doğrudan muhataplarına göre daha mı az sorumluyuz, yoksa daha mı çok. Şayet öyle değilse, sorumluluk taşıma bakımından Kur’an’ın doğrudan muhataplarıyla aramızda bir fark yoksa bunca lafa, bunca emeğe, dolayısıyla ortaya çıkan bunca istifhama ne lüzum vardır?

Kanaatimizce müellifin her şeyden önce “Doğrudan hitap” ile “dolaylı hitap” veya “doğrudan muhatap” olmakla “dolaylı muhatap” olmak arasındaki farkı netleştirmesi gerekmektedir. Bu netleştirme işinde de öncelikle “doğrudan muhataplar”ın kimler olduğunun belirtilmesi gerekir. Tıpkı Sahabe’nin kim olduğunun belirlenmesinde izlenen yöntemin bir benzeri izlenerek³⁰, bu mesele netleştirilmelidir. Doğrudan muhatap sayılan bu kimseler, yalnızca ulemamızın sahabe tanımı içine girenler midir? Tabii neslini de kapsar mı? Yoksa Tebe-i Tabiin nesline kadar mı uzanır? Doğrudan muhataplar sadece sahabeler ise, onlarla aynı çağı paylaşan, aynı ortamlarda yaşayan, aynı çevrede bulunan Tabiin Müslümanlarının durumu nedir?

Tabii bu soru her durum için variddir. Yani, diyelim ki doğrudan muhatapın kapsamı içine tabiin neslini aldınız ama Tebe-i tabiin neslini almadınız. O zaman da Tabiin ile zaman ve mekân bakımından aynı ortamı paylaşan tebe-i tabiinin durumu ne olacaktır.

29 Mülk, 63/14.

30 Bilindiği üzere Sahabe’nin tanımında bazı ihtilaflar vardır. Sahabe kime denir? Sorusunun cevabında görüş ayrılığı vardır. Ahmed b. Hanbel’e göre Hz. Peygamber’i mümin olarak gören herkes sahabelerdir. Bu görüşte, sohbetinde bulunmak, söylediğini anlayacak ve kavrayacak yaşta, olmak, duyduklarını başkalarına nakletmek gibi şartlar aranmaz. Halbuki başka alimlere göre yukarıda saydığımız şartlar da aranmaktadır.

Bkz. Nebi Bozkurt “Sahabe”, *İslam’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, IV, 48-49.

Sonra "doğrudan muhataplar" ile "dolaylı muhataplar" nezdinde, bu ifadeler arasında, dini pratik açısından ne fark vardır? Kur'an'ın doğrudan muhatapları olan Araplar'la, dolaylı muhatapları olan bizlerin yaşadığımız veya yaşamamız gereken Müslümanlık bakımından ne gibi farklar vardır? Bu sorunun hayati olduğunu düşünüyoruz. Cevabı da öyle bir cümle de geçiştirecek cinsten değildir. Aslında "tarihselci-evrenselci" tartışmasının en gerçekçi açımları bu soruya dürüstçe verilecek cevaplarda yatmaktadır.

Çünkü gerçekten doğrudan muhataplarıyla dolaylı muhatapları arasında Kur'an hitabına muhatap olma sorumluluğu ve yükümlülüğü bakımından bazı farklar varsa, bunlar kalem kalem belirtilmelidir.

Yani İtikadî esaslardan başlanmalı, doğrudan muhatapların yükümlü oldukları iman esaslarıyla, dolaylı muhatapların yükümlü oldukları iman esasları teker teker ortaya konulmalıdır. İzahtan varestedir ki, bunu yaparken bir dinden söz edildiği, bir dinin iman esaslarından bahsedildiği gerçeği hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir.

Arkasından ibadetlerimizle ilgili hükümlerde de aynı yol ve yöntem izlenmeli, doğrudan muhatapların yükümlü oldukları ibadetlerle, dolaylı muhatapların yükümlü oldukları ibadetler teker teker belirlenmeli, meselenin daha net olarak görülmesi için, aradaki farklar da tasrih edilmelidir. Yani Kur'an'ın doğrudan muhataplarının yükümlü olduğu, ama dolaylı muhatapları olan bizlerin yükümlü olmadığımız ibadetler hususi olarak işaretlenmelidir.

Ahlaki konularda da aynı açıklamalara ihtiyaç bulunduğu kanaatindeyiz. Kur'an'ın ilk muhataplarına yönelik ahlaki ilkelerle, dolaylı muhatapları olan bizlerin muaf tutulduğumuz ilkelerin neler olduğu teker teker belirtilmelidir.

Muamelat konusunda da aynı işlem yapılmalı ve doğrudan muhatapları için geçerli olan ama bizim hakkımızda aynı derecede geçerli olmayan veya hiç geçerli olmayan muamelat hükümleri tek tek sayılmalıdır.

"Aynı derecede" kaydını kast-ı mahsus ile kullandık. Çünkü gerçekten böyle bir cevap gelecek olursa şimdiden bir tedbir olarak belirtelim ki, bu kayıt daha detaylı açıklamalar yapmayı gerektirecek bir kayıttır. Çünkü o zaman da "hangi derecede" diye bir soru sormak zorunda kalırız.

Ayrıca şu sorunun da cevabının verilmesi gerekmez mi: doğrudan muhataplarının ihtiyacı olan bu bilgilere onlardan sonraki nesillerin ihtiyacı yok mudur? Bu doğrudan muhatapların ayrıcalığı mı vardır ki, onlara bu bilgiler veriliyor da daha sonrakiler bundan mahrum bırakılıyor?

Diğer yandan burada *çağdaş Müslümanların Kur'an hitabına dolaylı muhatap olduklarını* belirten müellif bazen de *günümüzdeki Müslümanlar Ku-*

ran'daki hitabın değil, mesajın muhatabıdır. Demektedir. Yani Müslümanların neyle muhatap oldukları konusunda belirsiz bir durum ortaya çıkmaktadır: Dolaylı da olsa *Kur'an'ın hitabının mı muhatabıdır, yoksa Kuran'daki hitabın değil, mesajın mı muhatabıdır?*

Buna ilaveten, yapılacak değerlendirmeye ve varılacak karara göre şu hususun da açıklanmasında zaruret vardır: Dolaylı da olsa *Kur'an'ın hitabının muhatabı*, olmakla *Kuran'daki hitabın değil, mesajın mı muhatabı* olmak arasında ne fark vardır? Yani dinî sorumluluğumuzun sınırlarının belirlenmesi ve görevlerimizin yoğunluğunun tesbit edilmesi açısından nasıl bir pratik sonuç doğar? Bu meselenin de anlaşılır bir dille beyan edilmesi şarttır.

Müellif devam ediyor: *Burada bir kez daha belirtelim ki Kur'an tarih-üstü mesajlar içeren tarihsel bir hitaptır. Diğer bir deyişle, Kur'an bütünüyle Hz. Peygamber devrindeki verili durumu esas alan bir hitaptır. Bunun içindir ki tarih-üstü mesajlar dahi verili durumu yansıtan formlarla sunulmuştur. Mesela, ana-babaya iyilik emri tüm zamanlar için geçerli olan bir emirdir. Ancak bu emrin Kur'an'daki gerekçelendirilme biçimi tarihseldir. Mesela Ahkâf 46/15 ve Lokmân 31/14. ayetlerde ana-babaya iyi davranılması emredilmiş ve bu emirler kapsamında çocuğun ana karnında taşınması ile süttten kesilme süresi otuz ay, anaların çocuklarını emzirme süresi de iki yıl olarak belirtilmiştir. Bu noktada Arabî arka planı görmediğimiz takdirde, mezkûr ayetlerde çocuğun emzirilmesi konusunda bir süre tayin edildiği düşüncesiyle şer'î bir hüküm üretmemiz işten bile değildir. Nitekim anakronik yaklaşımın kaçınılmaz neticesi olarak, hamilelik ve süt emzirmeyle ilgili iki cümle üzerine ne gibi hükümler bina edildiğini görmek için herhangi bir Türkçe tefsire bakmak yeterlidir.*³¹

İşte bütün mesele, zaten bu noktada düğümlemektir. Evet, geliniz, bu düğümü birlikte çözelim.

Müellif hiç sakinmeden ve çekinmeden *“Bu noktada Arabî arka planı görmediğimiz takdirde, mezkûr ayetlerde çocuğun emzirilmesi konusunda bir süre tayin edildiği düşüncesiyle şer'î bir hüküm üretmemiz işten bile değildir.”* Dedikten sonra *“Nitekim anakronik yaklaşımın kaçınılmaz neticesi olarak, hamilelik ve süt emzirmeyle ilgili iki cümle üzerine ne gibi hükümler bina edildiğini görmek için herhangi bir Türkçe tefsire bakmak yeterlidir.”* Demesi, şayet bir üslup hatası ve kalem sürçmesi değilse, apaçık bir tenakuzdur. Zira birinci cümlede *“şer'î hüküm üretmemiz”*den bahsederken, sanki bu tür hükümlerin bulunmadığına işaret ediyormuş gibi yapıp, ikinci cümle-

31 Özsoy, *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*, 76.

de “zaten birçok hüküm bulunduğunu, yani zaten bu hükümlerin üretilmiş olduğunu” belirtmektedir.

Diğer taraftan müellif, “süt” konusundaki ilahi hükümleri beyan etmek üzere, Kelam-ı İlahi’de çok sayıda müstakil ayet-i kerime bulunduğundan da haberdar gözükmemektedir. Bazılarını aşağıda naklediyoruz:

“Analarınız, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kızkardeş kızları, sizi emziren analarınız, süt bacılarınız, eşlerinizin anaları, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı.”³²

Emzirmeyi tamamlamak isteyen (baba) için, anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların örfeye uygun olarak beslenmesi ve giyimi baba tarafına aittir. Bir insan ancak gücü yettiğinden sorumlu tutulur. Hiçbir anne, çocuğu sebebiyle, hiçbir baba da çocuğu yüzünden zarara uğratılmamalıdır. Onun benzeri (nafaka temini) vâris üzerine de gerekir. Eğer ana ve baba birbiriyle görüşerek ve karşılıklı anlaşarak çocuğu memeden kesmek isterlerse, kendilerine günah yoktur. Çocuklarınızı (süt anne tutup) emzirtmek istediğiniz takdirde, süt anneye vermekte olduğunuzu iyilikle teslim etmeniz şartıyla, üzerinize günah yoktur. Allah’tan korkun. Bilin ki Allah, yapmakta olduklarınızı görür.”³³

“(Boşadığımız) O kadınları, gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun ve onları sıkıştırıp (evden çıkmağa zorla)mak için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Şâyet gebe iseler, yüklerini bırakıncaya kadar onların geçimini sağlayın. Sonra sizin için (çocuğunuzu) emzirirlerse onlara ücretlerini verin ve aranızda güzellikle konuşup anlaşın. Eğer (anlaşmakta) güçlük çekerseniz (o zaman) çocuğu, başka bir kadın emzirecektir.”³⁴

Bu ayet-i kerimelerden hareketle bakınız hangi hukuki sonuçlar tartışılmıştır:

1-Çocuğunu emzirmekten imtina eden anne, hukuki yollardan çocuğunu emzirmeye icbar edilebilir mi?

2-Evliliği haram kılan süt hısımlığının şartları nelerdir?

3-Sütün başka bir sıvı ile karışması halinde hüküm ne olur?

4- Süt hısımlığının isbat yolları nelerdir?

Burada dört madde halinde sunduğumuz bu konular orta ölçekli bir fıkıh ansiklopedisinin büyük boy baskısında yaklaşık yirmi sayfada özetlenmektedir.³⁵

32 Nisa, 4/23.

33 Bakara, 2/233.

34 Talak, 65/6.

35 Mesela bkz. “Radâ’”, *el-Mevsû’atü'l-Fıkhiyye*, Kuveyt 1412/1992, XXII, 238-256.

Ayrıca, Türkçe İslam Ansiklopedilerinde bile “Süt Hısımlığı/Akrabalığı” başlığı altında bu konuda yeterince malumat bulunmaktadır.

Süt ile ilgili hükümleri “anakronik yaklaşımlar” olarak değerlendirenlerin, içinde süt ile hükümlerin de bulunduğu ayet-i kerimedeki diğer hükümleri nasıl değerlendirdiklerini merak ediyoruz. Nitekim bu ayet-i kerimede Yüce Allah “*Analarınız, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kızkardeş kızları, sizi emziren analarınız, süt bacularınız, eşlerinizin anaları, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı.*”³⁶ Buyurmaktadır.

Yani bu ayet-i kerimede sayılan kimselerle evlenmenin haram kılınması, süt ile ilgili ahkâmı anakronik bulanlara göre, tarih-dışı mıdır, yoksa evrensel midir? Neden

Evet neden? Burada sayılanlarla evlenme yasağı getirilmesinin rasyonel bir açıklamasını yapabilecek bir kimse tanıyor musunuz? Niçin ensest ilişki irrasyoneldir. Bu ilişkiye girenler deli midirler? Akıllı insanlar bu tür ilişkilere girmezler mi?

Müellif devam ediyor: “*Kur’an’da tarih-üstü mesajların dahi tarihsel kalıplar içinde sunulmasıyla ilgili en çarpıcı örneklerden biri müteşâbihu’s-sifât ya da haberî sıfatlar kapsamında değerlendirilen beyanlardır. Bilindiği gibi Kur’an başından sonuna kadar Allah-merkezli bir dil dizgesine sahiptir. Bunun temel nedeni, Mekke müşriklerinin Allah’sız olmamakla birlikte mevcut Allah fikrinin ahlâkî alanda hiçbir işlev görmediği dünya görüşleridir. İşte böyle bir dünya görüşüne karşı tevhid inancında ifadesini bulan Allah fikri Kur’an’da çok yoğun biçimde vurgulanmıştır. Muhatabın zihniyet dünyasına her şeyin merkezinde Allah fikrinin yer aldığı dindar bir dünya görüşü sokma amacından ötürüdür ki birçok ayette beşer iradesinin büsbütün göz ardı edildiği kaderci ifadeler dahi yer verilmiştir.*”³⁷

Yine cümle cümle ilerleyelim ve ilk olarak yukarıdaki paragrafın ilk cümlesini ele alalım:

“Kur’an’da tarih-üstü mesajların dahi tarihsel kalıplar içinde sunulmasıyla ilgili en çarpıcı örneklerden biri müteşâbihu’s-sifât ya da haberî sıfatlar kapsamında değerlendirilen beyanlardır.”

Doğrusu bu ifade sebebiyle anlıyoruz ki, müellifin tarihselcilikten kastettiği mana hala bizim zihnimizde netleşmiş değildir. Allah’ın kendi zatı hak-

36 Nisa suresi, 4/23

37 Özsoy, *Kur’an ve Tarihsellik Yazıları*, 15-16.

kında bilgi verirken el, ayak, yüz göz gibi uzuvlardan bahsetmesinin neresi, Arabî arka planla ilintilendirilmek istenmektedir, bilemiyoruz. Hele bir de: "O'nun benzeri olan hiçbir şey yoktur. O, her şeyi iştirir ve görür."³⁸ Ayet-i kerimesi bütün sarahatiyle orta yerde dururken... Gerçekten merak ediyoruz; bu ayet hakkında ne düşünülmektedirler acaba? "Arabî arka plan"a veya "verili durum"a mı uygun, yoksa evrensel mi? Ayrıca o ayet-i kerime ile "Sana bi'at edenler (İslâm uğrunda ölünceye kadar savaşmak üzere sana söz verenler), gerçekte Allah'a bi'at etmektedirler. Allâh'ın eli, onların ellerinin üzerindedir."³⁹ Ayet-i kerimesi arasında ne fark vardır. Hangi kıstasa ve kritere göre birini evrensel, diğerini tarihsel diye niteleyebiliriz. Hakem kimdir, kriter nedir ve bu kriteri belirleyen kim veya kimlerdir? Nasıl bir halet-i ruhiyedir ki, Allah'ın kelamında bizzat Allah'ın kendi zâtı hakkında beyan buyurduğu ilahi hakikatleri tasnife tabi tutuyor ve bir kısmını evrensellikle ödüllendirirken diğer kısmını Arabî'ce bulup tarih-dışılıkla niteleme cüreti gösteriyor.

Diğer taraftan kadim ulemamız da bu konuda takip edilmesi gereken orta yolu çok makul bir üslupla belirlemişler ve şöyle demişlerdir: "Evet, eli vardır, fakat bizim elimiz gibi değildir. Bildiğimiz hiçbir ele de benzemez. O'nun eli kendi zatına ve celaline yakışan bir eldir. Tıpkı O'nun ilmi gibi... Nasıl ki bizim ilmimiz kesbî'dir, yani öğrenim süreci neticesinde elde edilir, O'nun ki kesbî değildir, kendi zatındandır; bizim ilmimiz, son derece sınırlıdır, O'nun ilmi sınırsızdır, biz yalnızca olmuşu ve geçmişini duyduğumuz ve okuduğumuz ölçüde biliriz, O, geleceğin bilgisini de bilir. O'nun ilmi ile bizim ilmimiz arasında nasıl fark varsa, hatta daha isabetli bir tabirle, O'nun ilmi ile bizim ilmimiz arasında nasıl isim benzerliğinden başka hiçbir benzerlik yoksa O'nun eli ile bizim elimiz arasında da hiçbir benzerlik yoktur." deriz ve problemi çözeriz. Bu bilgilere rağmen haberî sıfatlarla Arabî arka plan arasında ne gibi bir ilişki kurulabileceğini kestiremiyoruz.

Müellifin kurduğu cümlelerin en vahimi, en hazini ve en garibi herhalde şu cümlelerdir:

"Bilindiği gibi Kur'an başından sonuna kadar Allah-merkezli bir dil dizgesine sahiptir. Bunun temel nedeni, Mekke müşriklerinin Allah'sız olmamakla birlikte mevcut Allah fikrinin ahlâkî alanda hiçbir işlev görmediği dünya görüşleridir. İşte böyle bir dünya görüşüne karşı tevhid inancında ifadesini bulan Allah fikri Kur'an'da çok yoğun biçimde vurgulanmıştır. Muhatabın zihniyet dünyasına her şeyin merkezinde Allah fikrinin yer aldığı dindar bir dünya görüşü sokma amacından ötürüdür ki birçok ayette beşer iradesinin büsbütün göz ardı edildiği kadercî ifadelerle dahi yer verilmiştir."

38 Şuara suresi, 42/11

39 Fetih suresi, 48/10

Bu cümlelerden kim ne anlar bilemiyoruz ama biz ne anladığımızı şöyle söyleyelim:

Şayet Araplar'ın dünya görüşleri, o günkü durumdan farklı bir noktada olsaydı, Kur'an böylesine Allah merkezli bir dil dizgesine sahip olmayacaktı. Kur'an'ın bu dil dizgesine sahip oluşu, O'nun bir kusuru ise, bunun sorumlusu Araplar'dır, şayet bir meziyetse, bu şeref de Araplar'a aittir. Sonra nazil edenin Allah olduğu bir metnin kim merkezli olacağı meselesi de ayrı bir tartışma konusudur.

Müellif devam ediyor: *Sonuç olarak, Kur'an'da Allah'a atfedilen nitelikler tanrı hakkında konuşup düşünmenin ibtidâi biçimine işaret etmekte ve Bu noktada Kur'an'ın birçok ayetinde Allah'a atfedilen antropomorfik özellikleri, aşkın varlığın zihnen idrak edilmesini sağlayan nesnelleştirici kavramlar ve imajlar olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Nitekim Kelam ve Tefsir tarihinde Mutezile'nin öncülük ettiği ve bilahare Sünni kelimcilerin benimsediği tenzihçi yorum da böyle bir anlayışın ürünüdür. Allah'ı her türlü antropomorfik yüklemden arındırmaya gayret eden tenzihçi yorum, aslında bir tür demitolojizasyondur. Çünkü tenzihçi düşünceye göre Allah'ın gelmesi, gitmesi, Arş ve Kürsi gibi nesnel gerçekliği bulunan eşyayı kendine izafe etmesi arkaik, ilkel ve problemlili bir izah tarzıdır. Bu yüzden ilgili ayetler mutlak surette te'vil edilmeli ve böylece Allah hakkında ileri sürülen teşbih-tecsim fikrinin önüne geçilmelidir.*

Lütfen yukarıdaki paragrafı bir daha okuyunuz ve şu "Kur'an'da Allah'a atfedilen nitelikler" ifadesini yeniden düşününüz. Konunun çok uzağında olan bir insan sadece bu ifadeye bakarak, Kur'an'da Allah hakkındaki niteliklerden bahseden varlığın, Allah'tan başka biri olduğunu sanması son derece tabiidir. Hele ardından gelen "tanrı hakkında konuşup düşünmenin ibtidâi biçimi" ifadesi ne kadar küstahça durmaktadır! Allah Teala'nın kendisi hakkında konuşması ibtidâi/ilkel/primitif, müellifin tanrı hakkındaki bilgileri ve düşünceleri evrensel, ilmi ve çağdaş oluyor efendim.

Burada bahse konu olan meselenin "Allah (c.c.)" olduğunu, O'nun ise gaybi konuların başında geldiğini kabul ediyor muyuz? Gaybi konularda vahiyden başka kaynağımız bulunmadığına da inanıyor muyuz? Bu durumda Allah Teala'nın kendisi hakkındaki beyanlarına sonuna kadar itimad etmekten başka çaremiz var mı?

Daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan tartışmalara gelince, acaba bunlar o dönemlerin dini, siyasi ve kültürel şartlarının sonucu mudur, yoksa Kur'an'daki Allah bilgisinin yetersizliğinden mi kaynaklanmış, dolayısıyla Onu tamamlamaya yönelik çabalar mıdır?

Yani ileriki tarihlerde ortaya çıkan tenzihçi, temsilci veya teşbihçi yaklaşımları esas alarak Kur'an'daki beyanları o yaklaşımlar istikametinde değerlendirmek, dolayısıyla sonradan ortaya çıkan görüşleri Kur'an hakkında hakem kılmak, kabul edilebilir bir yaklaşım olabilir mi?

Böylesine ciddi, önemli ve akıl-üstü bir konuda, Kur'an-ı Kerim'in beyanlarına itimad etmekten başka çaremiz var mı?

Hal böyle iken, bir ilim adamının Allah Teala'nın kedisi hakkında indirdiği bilgileri "*Kur'an'da Allah'a atfedilen nitelikler tanrı hakkında konuşup düşünmenin ibtidâi biçimine işaret etmekte*" diye niteleyebilmesi, sükûnetle karşılanabilecek bir yaklaşım değildir.

Böyle bir değerlendirme yapan kimse, işin aslını, doğrusunu ve hakikatini biliyor demektir. Çünkü ona göre Kur'an, *nüzul dönemindeki insanların tanrıyı algılama tarzına dair önemli ipuçları içermektedir*. Demek ki bu Kur'an başka dönemde nazil olsaydı, başka bir tanrı tasavvuru ile karşılaşacaktık. İşte tipik bir antropolojik okuma örneği. Ama hiç güvenilir değil. Sarnırsınız ki bahsettiği metin ilahi hitap değil, Mekkelilerin Kâbe duvarına kazıdıkları herhangi bir kitâbe. Aksi halde *nüzul dönemindeki insanların tanrıyı algılama tarzına dair önemli ipuçları içerdiği* yargısına bu rahatlık içinde nasıl ulaşılır? Asıl problem bütün alanlarda sâbitelerimizi yitirdiğimiz gibi bilimde de sâbitesiz kalmış olmamızdır. Dini ilimlerde Kaynak anlayışımız nasıl olmalıdır, bu kaynakların bizim üreteceğimiz bilgideki yeri ve değeri nedir. Ürettiğimiz bilginin bu kaynaklarla ne ölçüde uyum içinde bulunma mecburiyeti vardır. Bir diğer ifade ile nassa bağlı kalma zorunluluğu ile ictihad yapma hakkına sahip olma arasındaki ince çizgi neresidir? Bu ve benzeri sorular üzerinde düşünülmeden yapılan çalışmaların çoğunlukla, yıkımla sonuçlandığı kanaatindeyim.

Müellif devam ediyor: "*Bu noktada Kur'an'ın birçok ayetinde Allah'a atfedilen antropomorfik özellikleri, aşkın varlığın zihnen idrak edilmesini sağlayan nesnelleştirici kavramlar ve imajlar olarak değerlendirmek yanlış olmaz.*" Andından da şöyle diyor "*Çünkü tenzihçi düşünceye göre Allah'ın gelmesi, gitmesi, Arş ve Kürsî gibi nesnel gerçekliği bulunan eşyayı kendine izafe etmesi arkaik, ilkel ve problemlili bir izah tarzıdır.*" "*Ne var ki bu yaklaşım apaçık bir tefsir bidatıdır. Çünkü Hz. Peygamber, sahabe, tabiîn ve diğer selef âlimlerinde bu tür bir aşırı tenzih kaygısı mevcut değildir.*"

Ayetlerin indiği dönemde böylesine bir tecsim ve teşbih tehlikesi mevcut olmadığını göz ardı etmemek gerekir. Zira Vahyin bizzat alıcısı durumundaki Hz. Muhammed'in varlığı bu tür nasların yanlış anlaşılmasının önündeki en

büyük engeldi. Bu yüzden de böylesine bir teville veya sonradan ortaya çıkan tenzih üslubuna ihtiyaç duyulmadı. Allah Teala kendisini nasıl ifade buyurduysa O'na öyle inanıldı. Çünkü bu konu sadece inanılacak ve teslim olunacak bir konuydu. Başka türlüşününü düşünmek o dönemdeki insanların hiç birinin aklına gelmedi. Çünkü onlar böyle öğrendiler ve böyle eğitildiler. Çünkü onların muallimi Hz. Muhammed (s.a.v.) idi.

Peki, müteahhir dönem İslam uleması niçin böyle bir bidat-ı hasene üretme ihtiyacı duymuştur?

Çünkü İslam ile şereflenen bazı kavimler daha önce sahip oldukları bir takım inançların etkisiyle bu tür nasları anlamakta zorlandılar ve zaman zaman hadlerini aşarak o naslara, onlarda bulunmayan anlamlar yüklediler; dolayısıyla onlarda kastedilmeyen sonuçların ortaya çıkmasına yol açtılar. Dönemin mümin ve duyarlı âlimleri bu yeni duruma karşı bir tedbir almak mesuliyetini hissettiler ve o tür nasları tenzih kastıyla tevil etmeyi bir çözüm olarak gördüler.

Şu hususu özetleyerek ifade edelim: Bizim inanma biçimimiz, Hz. Muhammed ve ashab-ı kiramın inandığı gibidir ki bu inanış tarzı en yetkin ifadesini İmam Malik'in İstiva meselesini soran bir kimseye verdiği cevapta bulmuştur: "İstiva malumdur, keyfiyeti meçhuldür, onu sormak ise bid'attır." Yani Allah Teala hakkındaki bilgimiz ve değerlendirmemiz, sadece Kur'an-ı Kerim'de gelen naslara olduğu gibi iman etme ve onlara teslim olma esasına dayanır. Bu nasları ne tartışır, ne de tevil ederiz. Yakın zamana kadar ümmi insanların bile dilinden şu cümleyi duymak mümkündü: "Âmennâ billahi ve bi imâ câe min 'ındillâh (:Allah'a ve Allah katından gelen her şeye iman ettik.)" İşte bu cümle bir iman ve teslimiyet ifadesi olarak asırlarca bu ümmetin dilinin zikri olmuştur ve bu halk o tartışmalara hiç girmemiştir. Görevi ve mesleği gereği bu tür tartışmalara girmek zorunda olanlar da sonunda kocakarı imanyla Allah'a kavuşmayı temenni etmişlerdir.⁴⁰ Yani sorgulamayan, irdelemeyen, teslim olan bir iman anlayışıyla O'na kavuşmak istemişlerdir. Çünkü onlar herkesten daha iyi biliyorlardı ki asıl iman işte bu imandır.

Müteahhirin âlimlerimizin yapmak zorunda kaldığı teviller ve bu esnada ortaya çıkan cedel literatürü sadece ve sadece teşbih ve teccime düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalan müminleri bu durumdan kurtarmak kastıyla ifade ettikleri bir açıklama çabasıdır. Ya da bu gün olduğu gibi, "öteki"lerden ge-

40 İmam Gazzal'nin hocası İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin ölüm döşeginde böyle söylediği rivayet edilmektedir.

len teşbih ve teccim suçlamasına karşı bir müdafaa üslubudur. Yoksa yeni bir inanma biçimi inşa etmek değildir.

Bu meseleyi şu şekilde özetlemenin mümkün olduğunu sanıyorum: "Bizim inanma biçimimiz Rasulü Allah (s.a.v.) , ashab-ı kiram, tabiin ve tebe-i tabiin neslinin inandığı gibidir. Yani Kur'an-ı Kerim'de Allah Teala hakkında ne geldi ise, tevilsiz teslim olmaktadır. İleriki dönemlerde ortaya çıkan tevil biçimleri sadece itikadi esasları savunma ihtiyacından doğmuştur."

Kanaatimizce müellifin bakış açısının asıl nedeni benimsediği "tarih anlayışı"dır. *"Bu soruya verilebilecek en makul cevap, insanlığın sürekli bir düşünsel evrim ve gelişim içinde olduğunu söylemektir. Daha açıkçası insanlık, geçmişten bugüne kesintisiz olarak terakki etmekte; tabiatıyla din, bilim ve felsefi konular üzerine daha derin ve yetkin biçimde düşünebilmektedir."* Diyerek ilerlemeci doğrusal tarih telakkisini benimsediğini ortaya koymaktadır. Oysa ki bu anlayışın asıl mümessili Marks'tır. Zaten teori Marks'ın, kurduğu düşünsel sistemde önemli bir yerde durmaktadır. Onun bakış açısına göre toplum sırasıyla feodalizm, kapitalizm, sosyalizm ve komünizm aşamalarını geçirecektir. Bu tarih görüşüne göre sonraki aşamaların her biri öncekinden daha ileri, daha değerlidir. Böylece komünist olanlar, modern olanlardan bile daha modern idiler. Çünkü onlar tarihin en üstün, en son aşaması olan komünizmi baştan yaşıyorlardı. Hem de bu bilimsel (!) tarih görüşüydü. Yani komünizme karşı çıkanlar bilim dışı oluyordu. Komünizmin çöküşü, Marksistlerin bilimsel tarih anlayışının iflası oldu. Çünkü onlara göre tarihin hep ileri gitmesi, yani sonunda komünistleşmek kaçınılmazdı. İlerlemeci, gelişmeci tarih anlayışı komünizm açısından iflas etti, ama günümüzdeki ders kitaplarının çoğu hâlâ temel mantığı doğrusal ilerleme olan tarih anlayışının etkisi altındadır.

Doğrusal, ilerlemeci tarih anlayışının en çok düzeltilmeye muhtaç açıklamalar getirdiği alan dindir. Auguste Comte bu alanda en önemli örnektir. Comte, pozitivistin kurucusudur ve 1798-1857 yılları arasında yaşamıştır. (Comte'un felsefi sistemi olan pozitivistin, pozitif düşünme diye tabir edilen olumlu düşünmeyle alakası yoktur. Bu ismi tamamen Comte'un felsefi sistemi için kullanıyoruz.)

Comte, tarihi ayrı ayrı aşamalara ayırmıştır ve insanların tüm bu aşamalardan geçerek en sonunda kendisinin felsefi sistem olarak anlattığı pozitivistme geleceğini söylemiştir. Bu aşamalar sırasıyla

- 1 Teolojik aşama,
- 2 Metafizik aşama,
- 3 Pozitif aşamadır.

Comte, teolojik aşamanın başta fetişizm ile başladığını, sonra çok tanrıcılıkla devam ettiğini, nihayet tek tanrı fikrine varıldığını söyler. Comte'un en son evre diye bahsettiği pozitivizmde ise bilim, dinin yerine geçirilmeye çalışılır. Comte bu açıklamaları kendi pozitif sisteminden önceki tüm dini, felsefi sistemleri mahkum etmek için kullanır. Böylece diğer sistemler "İlkel tarihsel aşamaların sistemleri" kendi sistemi ise "En mükemmel, en son aşama" olarak suleri hiçbir bilimsel temele dayanmamaktadır, fakat bu fikirler kasıtlı olarak ders nudur. Hızını alamayan Comte, pozitivist bir din kurmaya karar. Hıristiyanlık taklidi bu din; geniş bir kilise örgütüne sahip, pozitivist tapınakları, pozitivist papazları, Comte'un sevgilisi Clotilde De Veux'un heykelleriyle süslenmesi, yeni takvimi ile insanlık için en ideal din olarak sunulur. Eğer Comte'un günümüze dek süregelen ateizmde önemli rolü olmasaydı, bu sayılmaya bile değmeyecek detaylara hiç yer vermezdik! ⁴¹

Oysaki dini anlamda düşündüğümüz zaman ilerlemeci bir tarih telakkisi Kur'an anlayışı ile çelişir. Zira Kur'an her millete peygamber gönderildiğini ve bu peygamberlerin milletlerine İslam'ı tebliğ ettiklerini, ancak zamanla bu doğrulardan sapıldığını ve helaka düşer olduklarını söyler. Arkasından yeni bir peygamber ve yeni bir başlangıç... Ancak her gelen peygamberin mesajında da aynılık söz konusudur. Bu da döngüsel bir tarih telakkisinin benimsendiğini göstermesi açısından önem arzeder.

Sonuç olarak aziz meslektaşım Mustafa ÖTÜRK'ün bu yazısı bir çok noktadan eleştiriye hakeden bir yazıdır. Hatta o denli ki bu yazıya eleştiri olarak bir kitap kaleme aldık. Yakında yayınlayacağız. Biz, yayınlayacakları ümidiyle özetini de yazının yayınlandığı dergiye gönderdik. Şayet yayınlamazlarsa, kitap olarak yayınlanacağını duyurmuş olalım.

41 Ders kitaplarının bir kısmında gözükten insanların ilk önce ilkel, kılı mağara adamları olarak yaşadığını iddia eden fikirleri doğru çıkartacak hiçbir bilimsel bulgu mevcut değildir. Marks'la beraber komünizmin kurucularından kabul edilen Engels de kitaplarında bu durumu itiraf etmekte; fakat insanların tesadüfen var oldukları kabul edilince, bu tarihsel aşamaların zorunlu olarak kabul edilmesi gerektiğini söylemektedir. Yani ilk insanları dil bilmez, ateşi keşfetmemiş gibi gösteren anlatımlar, bol kılı, maymunvari insanlara dair çizimler sahtedir, hayal ürünüdür, hiçbir bilimsel veriye dayanmamaktadır. İnsanların önce avcıtoplayıcı oldukları sonra tarımı öğrendiklerine dair de bilimsel bir bulgu mevcut değildir. Fakat tarih doğrusalilerlemeci bir yapıdadır fikri bir dogma olarak kabul edilince, beslenmenin en basit şekli olan avcılık ve toplayıcılık kaçınılmaz olarak insanlığın ilk aşaması olarak ilan edilmiştir. Falanca taş devri, filanca taş devri şeklinde insanlığın tarihini belli yıllara göre ayıran açıklamalar da bilimsel dayanaktan yoksundur. Ne zaman insanlık için böyle çağlar sıralaması yapılırsa, bu sıralamayı altüst edecek şekilde gelişmiş aletler, materyaller olmamaları gereken yıllarda bulunmaktadır, fakat ders kitaplarını düzeltmeye tenezzül etmeyenler, hâlâ bu yanlış tarihsel sıralamaları çocuklara öğretmektedir. www.mucizeler.com/bolumler/59_dogrusal_tarih.htm